

Leyla Soykut (1921, Kars - 1974, İstanbul)

Çevirmen. Bursa Kız Lisesi, ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden mezun olmuştur. Öğretmenlik ve gazetecilik mesleklerinin ardından çevirmenliğe yönelmiştir.

Rusçadan yaptığı Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyev, Şolohov ve Soljenitsin çevirilerinin yanı sıra, Fransızcadan yaptığı Jacqueline Monsigny, İtalyancadan yaptığı Franca Antonioni, İngilizceden yaptığı William Irish, Kathy Lambert, David Reuben, Adam Knight, Robert Wilder, Edgar Wallace, Vera Caspary, Elizabeth Seifert çevirileriyle adından söz ettirmiştir.

Leyla Soykut'un *Delikanlı* çevirisi ilk kez Altın Kitaplar (1974) tarafından iki cilt halinde basılmıştır.

Eserin orijinal adı:
Подросток - Podrostok

Yordam Edebiyat'ta
Leyla Soykut Çevirileri

Delikanlı • Dostoyevski

Karamazov Kardeşler • Dostoyevski

Uyandırılmış Toprak (2 cilt) • Mihail Şolohov

DOSTOYEVSKİ

DELİKANLI

ROMAN

TÜRKÇESİ
LEYLA SOYKUT

yordam
edebiyat

Yordam Edebiyat: 26 • **Delikanlı** • Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
ISBN 978-605-172-215-3 • *Türkçesi:* Leyla Soykut
Kitap Editörü: Dilan Keyvan • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Eylül 2017
© Yordam Kitap, 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • Faks: 0212 528 19 09
W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

DELİKANLI

ROMAN

DOSTOYEVSKİ VE ESERLERİ

Hasan Âli Ediz

Çocukluğu ve ailesi: Rus edebiyatının en büyük kişilerinden biri olan Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, 1821 yılı Kasım ayının 11'inde Moskova'da, yoksullar hastanesinde dünyaya geldi. Küçük Dostoyevski'nin ilk izlenimleri, hastanenin sarı duvarlarıyla hastaların iniltileri oldu.

Aynı kurumun cerrahı olan babası, içkici, sert ve sinirli bir adamdı. İşinde, ukala denecek kadar düzeni severdi. Ailesi kalabalık, ma-aşı azdı. Ama yine de çocuklarının eğitim ve öğretimine büyük bir ilgi gösterdi. Fransızca öğrenmeleri için bir mürebbiye tuttu. Kendisi de onlara Latince öğretti.

Dostoyevski'nin babasını, 1839 yılında kendi toprak köleleri öldürdü. Bu kanlı olayın nedeni, son yıllara kadar bir esrar perdesiyle örtülü kalmıştı. Tam yüz yıl sonra, 1939 yılında büyük yazarın hayatına ışık tutan yeni belgeler bulundu. Bu belgelerin yardımıyla, öldürülme olayını örten esrar perdesini sıyırma olanağını elde ettik. Dostoyevski'nin o sıralarda altmış yaşında olan babası, karısının ölümünden sonra, kendi toprak kölelerinden Katya adlı 16 yaşlarında genç ve güzel bir kızı sever. Hatta bu kızdan bir de çocuğu olur. Öldürülüşü bu olayla sıkı sıkıya bağlıdır. Nitekim kızın amcasını, katillerin elebaşlarından biri olarak görmekteyiz.

Bu aile dramının, sonraları sara illetine tutulacak olan büyük yazarın hasta ruhunda bir iz bırakmaması olanaksızdı.

Dostoyevski, 1843 yılında mühendis okulunu bitirdi ve asteğmen rütbesiyle orduya katıldı. Petersburg'da mühendis olarak çalışmak, ona iyi bir mevki, hatta iyi bir maddi durum bile sağlayabilirdi. Ama

Dostoyevski bu mesleği hiç de çekici bulmuyordu. Bir yıl sonra istifa ederek ordudan ayrıldı.

Şöhret, zenginlik, toplumda parlak bir mevki hayal eden genç Dostoyevski, bahtını bir başka alanda, edebiyat alanında denemeye karar vermişti.

Edebî hazırlığı: Dostoyevski, çocukluğundan itibaren metotlu denecek biçimde edebî bir hazırlık dönemi geçirmişti. İlk gençlik çağlarında, Rus şairlerinden Jukovski ile Karamzin'i pek sevmişti. Puşkin'i ise, daha çocukluğundan beri neredeyse ezbere biliyordu.

Mühendis okulundayken; Schiller, George Sand, Eugène Sue gibi yazarların eserleri, genç Dostoyevski'nin ufkunda yeni bir dünya açmıştı. Hele Balzac onu âdeta büyülemişti. O dönemde kardeşine yazdığı birçok mektup, Balzac'la ilgili bitmez tükenmez hayranlık ifadeleriyle doludur. Dostoyevski, büyük Fransız yazarının roman kişilerinde kendini seçiyor, yine bu kişiler arasında kendini çevreleyen birçok insan buluyordu. 1843 yılında Balzac'ın *Eugénie Grandet* romanını okuyan Dostoyevski, bunu Rusçaya çevirmekten kendini alamadı. Dostoyevski'nin ilk edebiyat çalışmaları bununla başladı. Dostoyevski'nin Balzac'ta en beğendiği şey, *realizmle romantizmin* ustaca birleşimiydi. Balzac'ın, Dostoyevski'nin eserleri üzerinde büyük bir etkisi olduğu su götürmez bir gerçektir.

Rus yazarlarından Puşkin, Gogol ve Griboyedov'un, Dostoyevski'nin eserleri üzerinde nasıl derin izler bıraktığını ileride göreceğiz. Mesela Dostoyevski, gerek romanlarında, gerek edebî mektup ve makalelerinde, Griboyedov'un *Akıldan Bela* eserinin deyimlerinden bol bol yararlanmıştı.

Gogol'ün, gerek *Petersburg Hikâyeleri*'ndeki gerek *Ölü Canlar*'daki kişileriyle, Dostoyevski'nin eserlerin

deki kişiler arasında sıkı bir ilinti vardır. Zaten Dostoyevski'nin düşünce bakımından kendisine en yakın gördüğü Rus yazarlarından biri Gogol'dü. Bir edebiyat eleştirmeninin haklı olarak dediği gibi, *Ölü Canlar*, hayatının sonuna kadar, bir an için bile Dostoyevski'yi bırakmadı.

Dostoyevski'nin ilk eseri olan *İnsancıklar*'ın gerek konusunda, gerek üslup kompozisyonunda, Gogol'ün *Kaput* adlı hikâyesinin et-

kisini görmek hiç de zor değildir. Yine Dostoyevski'nin *Benzer* adlı eseri, Gogol'un *Burun* hikâyesine sıkı sıkıya bağlıdır. Dostoyevski, *Stepaņçikovo Köyü*'nde de, birçok bakımdan Gogol'ü taklit etmiştir.

Genç Dostoyevski'nin dünya görüşünün şekillenişinde Schiller'in büyük etkisi vardır. Dostoyevski bunu şu sözleriyle açığa vurmuştu: "Schiller'i ezberledim. Konuşmalarımda, sayıklamalarımda onun eserlerini dilimden düşürmüyorum. Schiller adı bende sonsuz hayaller canlandıran, büyüleyici bir etki yapıyor."

Dostoyevski, delikanlılık çağlarında büyük bir hayranlık duyduğu Schiller'in *Haydutlar*'ını, *Karamazov Kardeşler*'i yazarken bile hatırlayacak, temel konusu kardeş kıskançlığına ve baba katillğine dayanan bu roman, *Haydutlar*'daki konunun kendisine özgü bir gelişimi olacaktır.

Bununla birlikte şunu da söylemeliyiz ki, Dostoyevski'nin üzerinde etki yapan edebiyat kişileri, yukarıda saydıklarımızdan çok daha fazladır. Çünkü genç Dostoyevski, İngiliz ve Fransız macera romanlarıyla ilgilendiği gibi, Fransız klasiklerine, çağındaki romantizme de yakın bir ilgi göstermişti. Bunun içindir ki genç Dostoyevski'nin bu edebî sempatisini hesaba katmadan, gerek klasik edebiyatın, gerek kendi dönemindeki edebiyatın en iyi mirasını benimseyen, edebiyat çalışmalarında, yeni yeni değerler ekleyerek bunları geliştiren büyük edebiyatçı Dostoyevski'yi anlamamıza olanak yoktur. 1845 yılında, yazmaya yeni başlayan bir yazarın, *İnsancıklar* eserini hazırlarken, fakir bir memur konusunu nasıl ele aldığı bu bakımdan büyük bir ilgi uyandırmaktadır. Çünkü bu konu, o çağ Rus edebiyatında en çok işlenen konulardan biriydi. O çağ Rusya'sında vodviller için, komediler için, hikâyeler için, güldürü eserleri için hemen hemen biricik konu memurlardı. Kimi edebiyat eleştirmenlerinin düşüncesine göre "hiç de şairce yaratıklar olmayan memurlar", nasıl oluyor da o çağ Rus edebiyatçılarının kullanmayı en sevdiği kişiler olabiliyordu; eleştirmenler buna şaşmaktan kendilerini alamamışlardı.

O çağ Rus edebiyatında memur tiplerini karikatürize etmek öylesine genel bir hal almıştı ki, Rus sansürüne, buna karşı önlemler alması bile emredilmişti. Bu geleneğin dışında kalan yalnız Puşkin'le Gogol olmuştu.

Puşkin *Menzil Amiri*'nde, Gogol de *Kaput* adlı hikâyesinde “me-mur” konusunu bütünüyle insanca bir açıdan ele almıştı.

İlk eseri *İnsancıklar* (1846): Genç Dostoyevski ilk eserinde özellekle bu geleneklere tamamıyla sadık kaldı. Bu bakımdan, gerek konu, gerek üslup yönünden Puşkin’le Gogol’ün *İnsancıklar* üzerinde etkisi pek büyüktür. Ama şunu da hemen söylemeliyiz ki, *İnsancıklar*’ın da kendine göre birtakım erdemleri, hatta üstünlükleri vardı. Böyle olmasaydı eser, devrin düşünce ve edebiyat dünyasında böylesine büyük ve çarpıcı bir etki yaratabilir miydi?

Birçok düzeltme ve değiştirmeden sonra, nihayet 1845 yılı Nisan’ında *İnsancıklar* eseri tamamlanınca, Dostoyevski müsveddeleri dostlarından Grigoroviç’e verdi. O da bunları devrin tanınmış şairlerinden Nekrasov’a götürdü. İki arkadaş sıcağı sıcağına, hemen o gece oturup müsveddeleri okudu. Eser, Nekrasov’un üzerinde öylesine büyük bir etki yapmıştı ki, sabahın dördü olmasına bakmayarak hemen düşüncelerini söylemek ve Dostoyevski’yi kutlamak üzere genç yazarın evine koşmuştu... Ertesi gün de müsveddeleri, dönemin büyük eleştirmeni Belinski’ye götürdü ve yeni bir Gogol’ün doğduğunu ona müjdeledi. Belinski bu sözleri biraz aşırı bulmuş, hatta soğuk karşılamıştı. Kaşlarını çatarak:

“Anlaşılan sizde Gogol’ler mantar gibi yerden bitiyor,” demekten kendini alamamıştı... Ama, müsveddeleri okuyunca, o da hayranlığını gizleyememiş: “*İnsancıklar* büyük bir istidat keşfetmemize neden oldu. Eserin yazarı, Gogol’ü de geçecek, dehası sayesinde eserleriyle şimdiki ve bundan önceki bütün edebiyatı gölgede bırakacak!” demişti.

Çok geçmeden Belinski, Dostoyevski’yi görmek istedi. Dostoyevski, Belinski ile olan bu ilk karşılaşmasının yarattığı derin izlenimi, ömrünün sonuna kadar unutmadı. Dostoyevski’nin sözlerine göre, Belinski onu ilkin, biraz kendini beğenmiş, biraz da ağır bir eda ile karşılamış. Ama düşünür, çakmak çakmak yanan gözleriyle, ateşli ateşli konuşmaya başlamış.

Belinski’nin sözlerini Dostoyevski’nin ağzından dinleyelim:

“Belinski bana, üst üste birkaç sefer: ‘Delikanlı ne yaptığınızı farkında mısınız,’ dedi. ‘Evet, ne yaptığınızı biliyor musunuz? Siz,

sadece sanatçı olarak, bir sezikle bunu yazabilirsiniz!.. Ama bize gösterdiğiniz bu korkunç gerçeğin üzerinde hiç düşündünüz mü?.. Ama hayır, bu yirmi yaşınızla bunu düşünmüş olabilmemiz olanaksızdır.”

Belinski sözlerini sürdürerek: “Siz meselenin ruhuna dokundunuz,” demiş. “Bir çırpıda en can alıcı noktayı gösterdiniz. Biz eleştirmenler sadece düşüncelerimizi söyler, bunu sözcüklerle anlatmaya çalışırız. Siz sanatçılarsa elle tutulabilmesi, düşüncelerini söyleyemeyen bir okurun bile her şeyi birden kavrayabilmesi için, meselenin ruhunu çizgiyle, bir çırpıda, bir tipte canlandırırınız... İşte sanatçının sırrı diye buna derler... İşte sanatçının gerçeğe hizmet etmesi diye buna derler... Yeteneklerinizi koruyunuz, siz büyük bir sanatçı olacaksınız!..”

Dostoyevski, dönemin büyük eleştirmeni Belinski ile bu ilk karşılaşmasını, her zaman büyük bir heyecanla hatırladı. Nitekim, ölümünden on yıl önce yazdığı yazıda, bu izlenimini şöyle anlatır:

“Bu, hayatımın en heyecanlı anıydı. Sürgünde bulunduğum sırada, bu anı hatırlayarak tahammülümü biledim!”

Dostoyevski'nin *İnsancıklar*'ı, 1846 yılında, Nekrasov'un *Petersburg Seçmeleri* adlı almanağında basıldı. Daha sonra da kitap halinde çıktı.

İnsancıklar, mektuplar halinde yazılmış bir romandır. Küçük bir memurun psikolojisini belirtmek bakımından Dostoyevski'nin bu duygusal, bu hümanist eseri, Puşkin'in *Menzil Amiri* ve Gogol'ün *Kaput* adlı hikâyelerinden sonra yeni bir aşama sayılabilir. Romanın kişilerinden Makar Devuşkin ile Varvara Dobroselova arasındaki mektuplaşma, Petersburg'un köşe bucağında, kenar mahallelerinde yaşayan insanların yaşantısını canlandırmaktadır. Memur Makar Devuşkin'in, itiraflar biçiminde belirtilen iç dünyasının açığa vurulması, Dostoyevski'nin ileride ayrıntılı olarak üzerinde duracağımız sanat metodunun bir özelliğini meydana getirir.

Dostoyevski'nin gerek bundan sonra çıkan *Benzer* (1846), *Beyaz Geceler* (1948), *Netoçka Nezvanova* (1849) gibi hikâyelerinde, gerek daha sonra çıkacak büyük romanlarında çok açık bir biçim alacak olan “ikilik”, yazarın daha bu ilk duygusal eserinde çizgiler halinde göze çarpmaya başlamıştı: Önceleri haksızlığa, adaletsizliğe karşı protesto, sonra da bu haksızlığı, bu adaletsizliği, birden yüksek bir

gücün, *Allah'ın emri* sayıp boyun eğerek, başkaldırma duygularından ötürü pişmanlık duymak...

İşte *İnsancıklar*'dan başlayarak Dostoyevski'nin bütün roman kişileri, birbirleriyle çelişen bu iki duygu arasında bocalayıp durmuştur.

Hapis ve sürgün: Dostoyevski'nin hayata atıldığı dönemde, Rusya'da toprak köleliği düzeni vardı. O çağın birçok aydını gibi Dostoyevski de toprak köleliği düzenini beğenmiyordu. Bu düzene karşı çalışan gençlik gruplarından birine o da katılmış, ütopyacı sosyalist Petraşevski grubuyla bir yakınlık kurmuştu. Dostoyevski bu grupta özellikle Fourirer, Saint-Simon gibi ütöpik sosyalistlerin felsefi görüşleriyle ilgilenmişti. O zamanlar henüz yirmi sekiz yaşında olan genç Dostoyevski, felsefenin yardımıyla, bir düzeni değiştirmenin mümkün olduğuna içtenlikle inanıyordu. Grup üyeleri, zaman zaman aralarında toplantılar yapıyor, düzene karşı yazdıkları yazıları, şiirleri okuyorlardı. Grubun son toplantılarından birinde, tanınmış eleştirmen Belinski'nin *Gogol'e Mektuplar* adlı yergisi okundu. Bu olaydan kısa bir süre sonra, 22 Nisan 1849'da, bu gruba bağlı bütün gençler tutuklanarak askerî mahkemeye verildi. Gizli görülen mahkeme 8 ay sürdü.

Nihayet 22 Aralık 1849 sabahı, mahkûmları çok erken uyandırdılar. Hepsini ayrı ayrı kupa arabalarına bindirdiler. Yanlarına birer jandarma oturttular. Arabaların etrafını çeviren atlı jandarmalar arasında 45 dakika süren bir yolculuktan sonra kabile, Semyonovski alayının geniş eğitim alanına geldi. Mahkûmları arabalardan indirdiler. Alanın ortasında iki yanı tırazanla çevrili, beyaz tahta merdivenle çıkılan bir sahanlık vardı. Daha ileride yere çakılı üç kazık görülüyordu. Askerler bu darağaçları önünde bir kare meydana getirecek biçimde durmuştu. Karar burada okundu. Gençler idama mahkûm edilmişti.

Gençlerin hepsi fena halde şaşkındı. Bu kadar önemsiz bir iş için verilen bu ceza, gerçekten de çok ağırdı. Olayın gelişimini, Dostoyevski'nin, kardeşine yazdığı şu mektuptan okuyalım:

“Bugün 22 Aralık, bizi Semyonov meydanına götürdüler. Orada idam kararını okudular. Haç öpmemize izin verdiler. Kılıçlarımızı başımızın üstünde kırdılar. Son tuvaletimizi de, beyaz gömlekler giy-

direrek tamamladılar. Sonra, içimizden ilk posta olarak kurşuna dizilecek üç kişiyi direklere bağladılar. İkinci gruptan altıncı olduğum için ancak bir dakikalık ömrüm kalmıştı. Yanımdaki iki arkadaşımı öpecek kadar vaktim vardı. Derken, geri çekilme borusu çaldı. Direğe bağlanmış olanları çözdüler, bize de imparator hazretlerinin hayatımızı başışladığını söylediler ve asıl kararı okudular.”

Sonradan anlaşıldığına göre, Çar I. Nikola, gençlere bir gözdağı vermek istemiş, bu korkunç mizansenen en ince ayrıntılarına kadar kendisi düzenlemişti. İki gün bürolar arasında hararetili bir yazışma geçmişti. Kaç tane beyaz gömlek hazırlamalı? Hendek kazmalı mı? Kaç tane direk dikmeli? Çar I. Nikola, kendi deyimiyle “bu genç akılsızlar” a bir ibret dersi vermek istemiş, ama ölçüyü kaçırmıştı. Ruhlarında pişmanlık uyandırayım derken onları öldürmüştü.

Sonradan okunan karara göre, Dostoyevski 4 yıl kürek, 5 yıl da sürgün cezasına çarptırılmıştı.

Dostoyevski, 1850 yılından 1854 yılına kadar süren kürek cezasını Omsk hapishanesinde geçirdi. 1854 yılında da sürgün cezasını çekmek üzere Semipalatinsk’teki askerî birliğe gönderildi. Bu birlikte, 1854 yılından 1859 yılına kadar er olarak hizmet etti. Sürgün cezası sona erdiği zaman subaylığa yükseltildi.

Ölümler Evinden Anılar (1856): Hapishane ve sürgün, Dostoyevski’ye Rus yaşantısının birçok gerçeğini tanıma fırsatı verdi. Bu fırsat ona, *Ölümler Evinden Anılar* gibi çok önemli bir eser kazandı.

Hapishanede kitap olarak ancak *İncil* bulundurulmasına izin veriyorlardı. Dostoyevski bu sayede Hıristiyanlık ilkelerini bol bol incelemeye fırsat buldu. Bir zamanlar ütopyacı sosyalizmle ilgilenen yazar, şimdi de Hıristiyanlıkla ilgilenmişti. *Ölümler Evinden Anılar*’da bu iki ilkenin tuhaf bir biçimde sarmaş dolaş olduğunu görmekteyiz!..

Dostoyevski *Ölümler Evinden Anılar* eserinde, hapishanedeki korkunç yaşamı, oradaki gelenek ve görenekleri anlatmakta ve hapishanenin dikkate değer tiplerini canlandırmaktadır.

Dostoyevski’nin *Ölümler Evinden Anılar*’ında çizdiği portreler arasında çok güçlölüleri vardır. Bunlardan biri, Dostoyevski’nin büyük bir sempatiyle anlattığı dağılı Ali’dir. Dostoyevski, okuma yazma bilme-

yen bu temiz delikanlıya, elindeki biricik okuma aracı olan İncil’le okuma yazma öğretmiştir. Yazarın, İncil’den en çok hangi parçayı beğendiği sorusuna, Ali:

“Bağışla, sev, kimseyi gücendirme. Hatta düşmanlarını bile sev!” parçası olduğu cevabını verir.

Bu, biraz da Ali’nin ağzıyla, Dostoyevski’nin İncil üzerine olan görüşlerini gösterir.

Hapishane ve sürgün, Dostoyevski’ye daha başka eserler de kazandırmıştır. Bunların arasında en önemlisi *Stepançikovo Köyü*’dür.

Dostoyevski sürgünden sonra, 1860 yılında Petersburg’a döndü. 1861 yılından 1863 yılına kadar kardeşi Mihayil ile *Vremya* (Zaman) dergisini, 1863 yılından başlayarak da *Epoch* (Çağ) dergisini çıkardı.

O çağın soylu aydınları “sanat, sanat içindir” görüşünü savunuyor, sosyal hayatta egemenlik hakkının yalnız kendilerine verilmiş olduğunu iddia ediyorlardı. Dostoyevski’nin dergisi gerek bunlara, gerek nihilist akımlara karşı savaş bayrağını açtı. Dostoyevski, yine bu arada, dergisiyle, Çernişevski’nin *Sovremennik*, Pisarev’in *Rus Sözü* dergileriyle de şiddetli bir tartışmaya girişti. Dostoyevski’nin inancına göre, sanatı şu ya da bu amaçlarla sıklamak, ona serbest bir gelişim olanağı vermek gerekti. Sanat ne kadar serbest ve normal gelişirse, kendisi için yararlı olan gerçek yolu o kadar çabuk bulabilecekti.

Dostoyevski’nin *Vremya* dergisi uzlaştırıcı bir programla ortaya çıkmıştı. Dostoyevski, halk adına bütün sınıfların yaratıcılık işinde birleşmesini istemekteydi. Siyasal görüşlerinde panislavistler* gibi, Rusya’nın Batı’dan farklı bir gelişim yolu izlemesi gerektiğine inanan Dostoyevski, bütün umudunu çara bağlamış bir monarşistti.

Dostoyevski bu dönemde, *Ölümler Eviden Anılar* eserinden başka, *Aşağı ve Hor Görülenler* romanını; *Tatsız Bir Olay*, *Yaz İzlenimleri Üzerinde Kış Notları*, *Yeraltından Notlar* gibi eserlerini yayımladı. 1865 yılında kardeşi Mihayil’in ölümünden sonra dergi çalışmalarına son verdi. Aynı yıl içinde, kendisine bir dakika rahat vermeyen alacaklılarından kurtulmak için, üçüncü defa Avrupa’ya gitti. Bun-

* Panislavizm: O tarihlerde Rusya’da bir hayli yaygın olan ve bütün Slavların birleşmesi ülküsünü savunan gerici ve emperyalist bir akım. –H.Âli Ediz

dan önce, biri 1862, diğeri 1863 yılında olmak üzere, iki sefer daha Avrupa'ya gitmişti.

Dostoyevski'nin maddi durumu gerçekten de pek kötüydü. Yazar, başıboş bir yaşam sürüyor, bütün kazancını kumara veriyordu. Kardeşi ona yirmi beş bin rubleye yakın borç bırakmıştı. Bu kötü durumdan kurtulması için biricik çare, elden geldiğince çok çalışmaktı. Dostoyevski de böyle yaptı. Kendini tamamıyla edebiyat çalışmalarına verdi. Böylece 1866 yılında, en iyi ve ünlü eserlerinden biri olan *Suç ve Ceza* romanını bitirdi. Yine aynı yıl içinde, toplu eserlerini üç cilt halinde yayımladı. Bunlardan aldığı parayla durumunu biraz düzelitti ve hapishaneye girmekten yakasını kurtardı.

Suç ve Ceza (1866): Romanın çıkışı, Rusya ölçüsünde bir fırtınanın kopmasına neden oldu. Çünkü, romanın çıkışından altı yıl önce, Rusya'da 1860 toprak reformu yapılmış, toprak köleliği kaldırılmıştı. Çağın düşünürleri iki kampa ayrılmıştı. Turgenyev'in *Babalar ve Çocuklar*'ı ile Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?* romanı, o çağın düşünce savaşını yansıtan birer aynasıydı. İşte Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sı, âdetâ *Babalar ve Çocuklar*'la *Ne Yapmalı?* romanlarına bir karşılık, bir yanıt sayıldı. Çünkü Dostoyevski ne Turgenyev'in ne de Çernişevski'nin görüşlerine ortak oluyor, sosyal olayların akışını, bunların çözüm yollarını bambaşka bir açıdan inceliyordu.

Suç ve Ceza'nın konusu kısaca şöyledir: Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Rodyon Romanoviç Raskolnikov, zeki, çok yetenekli bir gençtir. Onda olgun bir düşünürün tohumları göze çarpmaktadır. Kendine göre birtakım düşünceleri vardır. Yakışıklı bir delikanlı olan Raskolnikov, özel hayatında sevimlidir. Çeşitli rastlantılarla, içinde yaşadığı büyük şehrin en iğrenç, en korkunç yanlarını görmüştür.

Akıllı ve çok onurlu bir delikanlı olan Raskolnikov, bütün geçime olanaklarını yitirmiş, maddi olanaksızlıklar yüzünden üniversite öğrenimini bırakmak zorunda kalmıştır. Gerçi, şuna buna verdiği özel derslerden eline geçen üç beş kuruş, üniversiteyi bitirinceye kadar, şöyle böyle onu geçindirebilir, ileride annesini ve kız kardeşini sefaletten kurtarma olanağını ona sağlayabilirdi. Nitekim üniversite arkadaşlarından Razumihin, hayatını böyle kazanmakta ve böyle

geçinmekteydi. Ama nedense bu yol, çok bencil olan Raskolnikov'u tatmin etmiyor, bütün bu acılara, bıçakla keser gibi bir son vermek, birdenbire zengin olmak hevesine kapılıyor, oturduğu pansiyonun hizmetçisi Nastasya ile yaptığı bir konuşmada, bu düşüncesini açıkça söylemekten bile çekinmiyor. Nastasya ona, niçin gidip ders vermediğini sorduğu zaman, Raskolnikov:

“Ders için öylesine az para veriyorlar ki!” diyor. “Birkaç kapikle insan ne yapabilir?..”

“Yoksa bir çırpıda büyük bir para mı kazanmak istiyorsun?”

“Evet, büyük bir para!”

Raskolnikov, çaresizlik içinde kıvranıp “bir çırpıda büyük bir para kazanma” projeleri yaparken, annesinden bir mektup alır. Bu mektup, Raskolnikov'un zaten bozuk olan sınırlarını büsbütün örseler. Kafasında gizliden gizliye yer eden düşüncelerin gelişimine yardım eder. Annesi, önlü arkalı iki kocaman kâğıt tutan upuzun mektubunda, oğluna niçin para göndermediğini, delikanlının kız kardeşinin başına gelenleri, nihayet kızın, âdeta kendini feda edencesine, yaşlı ama zengin bir adama, Lujin'e varma kararını anlatır.

Mektup, Raskolnikov'un kafasındaki projeler üzerinde hızlandırıcı etki yapar.

“Ne olursa olsun bir şeyler yapmak... Hem de şimdi, hemen şimdi bir şeyler yapmak gerek...” diye söylenir. “Ne olursa olsun bir şeyler yapmak için karar vermek ya da... ya da... büsbütün yaşamaktan vazgeçmek... Tamamıyla kadere boyun eğmek, her türlü çalışma, yaşama ve sevme haklarından vazgeçerek, içimdeki bütün tutkuları boğmak gerek,” diye düşünür.

Bu karar, Raskolnikov'un kafasında doğan korkunç düşüncelerin hayata uygulanmasına doğru atılmış güçlü bir adımdı. Ama bu adım yetmezdi.

Olaydan, yani cinayetten bir gün önce, rastlantı olarak meyhanede kulak misafiri olduğu bir konuşma, ondaki son duraksamaları, bütün kuşkuları ortadan kaldırır.

Roman kişilerinin ağızyla kendi düşüncelerini açığa vurmak, Dostoyevski'nin en büyük sanat özelliklerinden biridir. Meyhanede bir subayla bir öğrenci arasında geçen ve Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* eserindeki başlıca felsefesini yansıtan konuşma, aynı zamanda

Raskolnikov'un, içinde çırpındığı sosyal çelişkiyi çözmek için gördüğü biricik çıkar yoldur.

Raskolnikov'un âdeta bir cankurtaran gibi dört elle sarıldığı, bütün varlığıyla benimsediği bu çıkar yol şuydu:

“Bir yanda budala, anlamsız, önemsiz, ters, hastalıklı, kimseye yararı olmayan; tam tersine, herkese zararı dokunan, niçin yaşadığını kendisi de bilmeyen, yarın nasıl olsa kendiliğinden ölecek olan bir kocakarı var... Öte yanda da, yardım göremediklerinden boş yere ziyan olan körpe güçler var... Hem bu gibileri binlerce: Kocakarının manastıra adadığı parayla yapılması ve düzeltilmesi elde olan binlerce hayırlı iş ve girişim var. Yüzlerce, belki de binlerce kişi doğru yola çıkarılıyor... Onca aile sefaletten, ahlak bozukluğuna uğramaktan, fena yola dökülmekten, zührevi hastalıklar hastanesine düşmekten kurtarılıyor. Hem bütün bunlar kocakarının parasıyla oluyor... Kocakarıyı öldür, parasını al, sonra da parayı bütün insanlığın, herkesin yararına harca. Ne dersin, yapacağın binlerce hayırlı işle bu küçük cinayet unutturulamaz mı? Bir hayırlı ölüme karşı binlerce hayat... Bu bir aritmetik işi... Hem genel dengede bu veremli, bu aptal kocakarının yaşantısının ne değeri olabilir?”

Raskolnikov bu düşünceleri ilk defa duymuyordu. Bu ve buna benzer düşünceleri adım başında, üniversitede genç arkadaşlarından duyma fırsatını birçok kez elde etmişti.

Ama, neden özellikle şu anda, kendi kafasında da *harfi harfine aynı düşünceler* doğduğu bir sırada böyle bir konuşmayı ve böyle bir düşünceyi iştirmek zoruyla karşılaşmıştı? Neden, özellikle şimdi, kafasında kocakarı ile ilgili düşüncelerin filiz verdiği bir sırada kocakarı üzerinde bir konuşmanın üstüne gelmişti?

Fanatik Dostoyevski için bu karşılaştırmada, bu rastlantıda, olsa olsa, *kaderin bir işareti, bir kararı* olabilirdi.

Bu maddi ve psikolojik hazırlıklardan sonra, artık Raskolnikov'un gidip tefeci kocakarıyı öldürmesinden başka yapılacak bir şey kalmamıştır.

Romanda Raskolnikov'un kişiliği, psikolojisi, ruhsal dramı, birbiriyle girift olmuş sosyal birtakım olayların, korkunç sefalet tablosunun fonu üzerinde canlandırılmıştır: İşte, aç karısının, aklıktan bağ-

rışan çocuklarının parasını alıp ikiye verecek kadar alçalmış olan Marmeladov. İşte, sarhoş babasına votka, üvey annesine, üvey kardeşlerine bir lokma ekmek sağlamak için vücudunu pazara çıkaran iyi yürekli, uysal Soneka... İşte, kardeşi için kendisini feda eden Soneka... İşte, daha bir yığın insan: ev kadınları, sarhoşlar... polis komiserleri... pomatlı, kaytan bıyıklı sekreterler... randevucu Laziva'lar... Sividrigaylov'lar... Lujin'ler... tefeci kocakarılar... savcılar... boyacılar... Bütün bunların arasında Raskolnikov başlıca kişi, konunun, romanın kahramanıdır. Dostoyevski'nin bütün roman kişileri gibi, yazarın kendisi gibi, o da birbiriyle çelişen ikiz bir kişilik taşır. Bir yandan gözünü kırpmadan iki cana kıyacak kadar gaddar ve katı yüreklidir, öte yandan, arabanın altında ezilen Marmeladov'un ailesine bütün parasını çıkarıp verecek kadar merhametli ve iyi yüreklidir.

Raskolnikov, özellikle "binlerce genç, körpe hayatı" kurtarmak için tefeci kocakarıyı öldürdüğü halde, aldığı paralara el bile sürmemiş, bunları götürüp bir taşın altına saklamıştır. Bu davranış da ancak Dostoyevski'nin kişilerine özgü bir çelişkidir.

Raskolnikov'un kocakarıyı öldürdükten sonraki hayatı, baştan başa i mücadelelerle, vicdan azaplarıyla dolu ruhsal bir dramdır. "Ben kocakarıyı değil, kendimi öldürdüm," inancına gelen Raskolnikov, ancak gidip teslim olduktan ve Sibirya'ya sürüldükten sonradır ki, bir yandan uysal ve iyi yürekli Soneka'nın, öte yandan da Dostoyevski'nin görüşlerini yansıtan dini bütün mahkûmların etkisi altında i huzura ve gönül ferahlığına kavuşur.

Dostoyevski, tamamıyla kendi görüşlerine uygun ve çağın edebiyatçılarından farklı olarak, bütün öteki romanlarında olduğu gibi bu romanında da, birçok sosyal kötülüğe değinmiş, ancak, ne bu kötülüklerin nedenini aramaya koyulmuş ne de bunlara bir çözüm yolu göstermiştir. O, bu romanında da olayın gelişimini, kendi sosyal ve dinsel görüşlerine göre sonuçlandırmıştır.

Öteki önemli eserleri: Dostoyevski 1867 yılında ikinci kez evlendi ve hemen Avrupa'ya gitti. Bu sefer tam dört yıl (1867-1871) Avrupa'da kaldı. Dostoyevski'nin Avrupa'daki yaşamı da oldukça acılı geçti: Düzensiz bir yaşam sürüyor, alacaklılarından kurtulmak için boyuna yer değiştiriyordu. Bu arada kumar oynamaktan da bir

türlü kendini alamıyordu. Bu koşullar altında kendini yıpratırcasına çalışması da para etmiyor, durumunu bir türlü iyileştiremiyor.

Bu yıllar içinde yazarın *Budala* (1869), *Ebedî Koca*, *Ecinniler* (1872) gibi önemli eserleri çıktı.

Çaresizlik içinde bulunan ve bu gezgin yaşayıştan usanan Dostoyevski, 1871 yılında yeniden Petersburg'a döndü. Gerçi burada onu felaketler bekliyordu. Alacaklılar yine etrafını sarmış, ona nefes aldirmiyordu. Ama Dostoyevski'nin durumunda eskisine göre bir değişiklik vardı. Şimdi artık o, dünya ölçüsünde bir yazar olmuştu. Alacaklılar kadar editörler de kapısını aşındırıyor, ondan eser rica ediyorlardı. 1873 yılında, tanınmış editörlerden Meşçerski, Dostoyevski'ye çok elverişli şartlarla *Yurttaş* dergisinin yöneticiliğini önerdi. O sıralarda Dostoyevski'nin öylesine büyük bir ünü vardı ki, görüşleri Dostoyevski'nin görüşlerine tamamıyla aykırı olan dergiler bile onunla işbirliği yapmak istiyordu.

1878 yılında *Yurttan Notlar* dergisi, yüksek bir telif hakkı karşılığı olarak ondan *Delikanlı* romanını satın aldı.

Dostoyevski, 1876 yılından başlayarak, kendi başına *Yazarın Notları* adlı dergisini çıkarmaya başladı. Dergi ona büyük bir gelir sağladı. Artık maddi durumu oldukça düzelmişti. Dönemin yazarları arasında adı en başta geliyor, ona âdeta bir peygamber, bir ermiş gözüyle bakılıyordu. Her gün Rusya'nın dört bir yanından yüzlerce mektup alıyor, kendisiyle görüşmek isteyen yüzlerce insanın ziyaretini kabul ediyordu.

Hele, *Karamazov Kardeşler* (1880) romanının çıkışından ve *Puşkin Jübilesi*'ndeki konuşmasından sonra ününün doruğuna ulaştı.

Ama bu onun son eseri oldu. Büyük yazar, 1881 yılı Şubat ayının dokuzunda, tam 60 yaşındayken, gözlerini hayata yumdu.

Sanatındaki özellik: Dostoyevski'nin romanları, kendi hayatının ateşten bir nehriydi. Onun bütün roman kişilerinin damarlarında kendi kanı dolaşır. İşte bunun içindir ki, onun romanları, içinde yaşadığı toplumun bir aynası gibidir. Romanlarının sosyal temelini, büyük şehirlerin sefil tabakaları meydana getirir: Malını mülkünü har vurup harman savurmuş soylular; işini gücünü yitirmiş, serserilemiş orta halli insanlar; bir lokma ekmeğe muhtaç

fakir öğrenciler, orospular, aç, sefil, öksüz çocuklar; kısacası şehrin aşağı tabakasını meydana getiren bütün bu insan kalabalığı; soylu kişilerle, derebeylerle, prenslerle, generallerle bir ilişki halindedir. Bütün bu insanlar, birtakım ahlak ve din sorunlarını, birtakım sosyal problemleri çözümler, bir şeyler ararlar... Bir şeyler öğrenirler... Vaaz ederler, öğüt verirler... Yönetirler, idare ederler... Suçlularını kurtarırlar... Suçsuzları mahv ve mahkûm ederler. Acı çekerler... Başkalarına acı çektirirler.

Dostoyevski'nin roman kişileri çok konuşur... Tartışır... Sinirlenir... İtiraz eder... Bir başına kaldıkları zaman da kendi kendileriyle tartışır... Âdeta, bunlardan her birinin içinde, kendisiyle çelişen bir başkası oturmuş gibidir. Dostoyevski'nin kişileri daima ikiz bir kişilik taşır. Bu onların en büyük özelliğidir. *Suç ve Ceza*'yı incelerken söylediğimiz gibi, iki cana kıyacak kadar gaddarlaştan Raskolnikov, aynı zamanda dünyanın en iyi yürekli insanıdır. Dostoyevski'nin bütün roman kişileri hep böyledir. Zaten seçtiği tiplerin özellikleri buradan gelir. Dostoyevski'nin çağdaşlarından Tolstoy, bir konuşmasında, Dostoyevski'nin eserleri üzerine olan görüşlerini şu sözlerle anlatmıştı:

“Dostoyevski'nin roman kişileri, yapmak zorunda oldukları şeylerin tam tersini yapar... Öyle ki, bu kimi zaman çok bayağı bir hal alır: Eseri okurken, kişilerinin, beklediğiniz şeyi, yapmaları gereken şeyi yapmayacaklarını önceden bilirsiniz!.. Bu, şaşılacak kadar sanattan yoksunluk gösterir. Sonra, onun bütün kişileri hep aynı dille konuşur.”

Gerçekten de Dostoyevski, çok seyrek hallerde kişilerin dilini kişileştirmiştir. Avrupa'nın kültürlü kişileriyle okuması yazması kit insanlar, general kızlarıyla sokak dilencileri, erkeklerle kadınlar, ihtiyarlarla çocuklar hep aynı ölçülü, akıllı kişilerdir. Hepsi de aynı ustalıklı dünya işlerini çözümler... Mesela *Karamazov Kardeşler*'in on dört yaşlarındaki Kolya Krasotkin'i, Raskolnikov'un ve İvan Karamazov'un önünde duran problemleri çözmeye çalışır, onların dilleriyle konuşur.

Dostoyevski'nin roman kişileri bitmez tükenmez bir çelişki içinde çırpınıp durur... Onlar için orta yoktur, aşırılık vardır. Feryatlar,

çığıllıklar, ağlamalar, pek çabuk yerini gülüşlere, hatta kahkahalara bırakabilir. Bunlar birbirinin sözlerini keserek, nefes nefese içlerini döker... Gerek kendi rezaletlerini, gerek başkalarının rezaletlerini aynı zevkle anlatırlar... Ya da vaaz ve öğütler verir, yemin eder, alçalar, sınırlı sınırlı bağırır, el öper, tokat atar, ısırır ve dövüşürler.

Hiç şüphe yok ki, Dostoyevski hasta insan ruhunun ayrıntılarını bulup çıkarmakta, bir ruh halinden bir başka ruh haline geçmekte çok ustaydı. Ama Dostoyevski'nin herkesi, her insanı hasta çizgilerle tasvir etmesi, üslubunun bir özelliğini meydana getirmekle birlikte, bu hal, çoğu zaman gerçekçiliğe ve karakter özelliklerine karşı bir sonuç doğurmaktaydı.

Tanınmış edebiyat eleştirmenlerinden Lunaçarski, Dostoyevski üzerine yazdığı bir yazısında şöyle demektedir:

“İnsan ruhunun geçirdiği başkalaşmalar onu her şeyden çok ilgilendirdiği için, Dostoyevski'ye psikolog diyorlar. Bununla birlikte bence, ona psikolog demekten çok, onun eserlerinde psikoloji için pek çok materyal bulunabileceğini söylemek daha doğru olur. Çünkü psikolog denildiği zaman yalnız insan ruhunu çözümlemesini bileni değil, ama aynı zamanda bu çözümlmeden psikolojik birtakım yasalar çıkarmasını bileni anlarız. Oysa Dostoyevski bunu yapmasını bilmezdi.”

Dostoyevski'nin sürekli konusu, alçalmış insanların namus ve şereflerini korumak için yaptığı bitmez tükenmez bir savaştır. Bu savaş çoğu zaman korkunç, yabancı biçimler alır. Bu savaşın sona erishi, daima trajiktir. Dostoyevski'nin roman kişileri, kendilerini kimse- nin hor görmeyeceği, onurlu gerçek insanlar hissetmek için, mutlaka daha önce başkalarına hakaret etmiş olmalıdır. Bunlar, başkalarına hakaret ettikleri, hakaret etmek istedikleri ölçüde kendilerini onurlu bir insan sayarlar. Bunu yapmadıkları zaman insan olmaktan çıkarak bir “hiç” haline gelirler. Dostoyevski'nin kişileri, şuna ya da buna kötülük etmedikleri, şunu ya da bunu hor görmedikleri sürece, kendileri kötülük görür, hakarete uğrarlar...

İşte Dostoyevski'nin kişilerinde rastlanan namus ve şeref savaşı...

Ama, bu henüz bir başlangıçtır. Şuna buna hakaret eden, şuna buna acı çektiren bir insan, ancak şerefli bir insan olmanın ilk basamağındadır. Kelimenin gerçek ve tam anlamıyla özgün ve bağımsız insanlar,

hakaretlerin üstünde olan, yasa engellerini tanımayan, bu engelleri hiçe sayan insanlardır. Dostoyevski'nin kişileri, gerçek bir insan olduklarını, hiçbir yasa engeli tanımadıklarını göstermek için cinayete kadar giderler... Gerçi her suç kaçınılmaz olarak arkasından cezayı da sürükler. Başkasına acı veriş, kaçınılmaz bir biçimde insanın kendisinde de acı ve üzüntü doğurur. Ama artık bu acı, bu üzüntü, hak edilmiş, adil bir üzüntüdür. İşlenen günahların bir kefaretidir. Bu çeşit üzüntü ve acılar, insanı alçaltmaz. Bu gibi acı ve cezalardan kaçmamak, tam tersine bunları tevekkülle karşılamak gerekir. Hatta insanlığın en yüksek belirtisi olarak bunları aramak ve sevmek gerekir.

İşte Dostoyevski'nin romanlarındaki kişiler böyle bir patolojik daire içinde dönüp dururlar... *İnsancıklar*'dan *Karamazov Kardeşler*'e kadar, Dostoyevski'nin bütün roman kişileri hep bu çeşit tiplerdir. Zaten daha ilk romanından başlayarak, Dostoyevski için karakteristik olan bu tipler düzeni kurulmuştur. İşte, yazarın ilk romanı olan *İnsancıklar*'daki Makar Devuşkin, romanın başından sonuna kadar, isyanla tevekkül arasında çırpınıp durmadı mı? *İnsancıklar*'daki bu baş kişi, bu kahraman, daha sonra ad değiştirerek *Suç ve Ceza*'da Raskolnikov; *Karamazov Kardeşler*'de Karamazov vb... diye karımıza çıkmadı mı?

Dostoyevski'nin edebî yönteminin en büyük özelliği, konularındaki dinamizm ve olayların umulmadık bir biçimde bağlanmasıdır. Bir günde, hatta çoğu zaman birkaç saat içinde baş döndürücü bir sıra hadise olabilir. Okur, olayların gelişimini ve değişimini çoğu zaman, hemen kavrayamaz. Bunun için hikâyeci, yani olayların ipini elinde tutan adam ya da yazarın kendisi, ileri giderek açıklamalara kalkışmak, karmaşık ve anlaşılmayan ilişkileri çözmek zorunda kalır.

Dostoyevski'de olayların akışı, çoğu zaman konuşmalarla, dedikodularla karışır. "Anlatırlar", "hikâye ederler", "naklederler ki", "söylentiler dolaşırdı" gibi deyimler, Dostoyevski'nin en olmayacak hadiseleri anlatmak için başvurmayı en sevdiği yoldur.

Bütün bunlar gerek Dostoyevski'den önce gelen (Puşkin, Gogol, Lermontov gibi), gerek Dostoyevski zamanındaki (Turgenyev, Tolstoy gibi) yazarların eserleriyle, Dostoyevski'nin eserleri arasında başlıca ayırımı meydana getirir.

Dostoyevski'nin eserlerini, kendinden önceki soylu edebiyatından ayıran bir başka nokta da, tasvir eksikliğidir. Dostoyevski'nin eserlerinde doğa tasvirlerine, doğa güzellikleri karşısında duyulan hayranlığa rastlayamayız. Dostoyevski, doğaya tamamıyla ilgisizdir. Zaten Dostoyevski, eserlerinin dış güzellğine hiçbir zaman önem vermemiştir. Bu eserlerde cümleler, çoğu zaman özenilerek, sanattan yoksun bir halde yazılmıştır. Ama buna karşılık Dostoyevski'nin eserlerindeki özün dehası, bizi hemen büyüler.

Puşkin'lerin, Gogol'lerin, Turgenyev'lerin, Tolstoy'ların romanlarındaki olaylar, çoğunlukla çiftliklerde, yurtluklarda, köşklerde, konaklarda geçtiği halde, Dostoyevski'nin romanlarındaki olaylar, çoğunlukla şehirlerde, meyhanelerde, pis birtakım pazar yerlerinde, tavan aralarında geçer.

Dostoyevski'nin en sevdiği manzaralar: Gece, karanlık, yağmur, bulutlu bir gökyüzüdür. Dostoyevski'nin kişileri, uçsuz bucaksız bozkırları, ovaları, sıcak ve güneşli günleri düşlerinde görür.

Dostoyevski'nin romanlarındaki eşyalar bile karanlık, kederli ve mahzundur. Dostoyevski'nin lambaları “cenaze alaylarındaki meşaleler gibi, sönüp sönüp yanar”. Saatleri, “tıpkı boğazlanan bir insan gibi hırıldılar” çıkarır. Dostoyevski'nin odaları, çoğu zaman “bir mezarı, bir sandığı ya da bir dolabı” andırır.

İşte Dostoyevski böyle bir üslupla Rus edebiyatına girdi. Dostoyevski Rus edebiyatına girdiği zaman, Rus edebiyatında kayıtsız şartsız soylu edebiyatı egemendi. Onun için Dostoyevski, önceleri korka korka, çekine çekine bu tapınağa ayak bastı. Çünkü bu tapınakta sözü geçer kişiler, Puşkin'ler, Gogol'ler, Turgenyev'ler, Tolstoy'lardı. Bu çapta söz ustalarının egemen olduğu bir tapınakta sesini duyurmak, bir cesaret meselesi, bir ustalıktı. Gerçi Dostoyevski'den önce de soylu edebiyatının temsilcilerinden daha başka türlü konuşan kişiler bu tapınağa girmemiş değildi. Ama, bunların sesi öylesine zayıf, öylesine güçsüzdü ki, hiçbir yankı uyandırmadan kaybolup gitmişti.

Oysa Dostoyevski bu tapınakta öyle bir dille konuştu ki, bütün başlar ister istemez ona çevrildi. Yeni üslubun bu temsilcisi, açıkça “Rus edebiyat salonlarında kendisine de yer verilmesini” yüksek sesle istemeye başladı.

Böylece “Rus edebiyat salonlarında” o zamana kadar alışılmış olan üsluptan başka bir üslupta, ama edebî bir üslupta konuşan ilk insan Dostoyevski oldu. Dostoyevski küstahlığa varan bir alaycılıkla, Lermontov’un, Gogol’ün üslubuyla alay etti. Turgenyev’i ise, romanlarında karikatürize etti.

Puşkin nasıl soylu edebiyatının yepyeni ve başlıca kişisi idiyse, Dostoyevski de soylu edebiyatından sonra gelen Rus edebiyatının aynı ölçüde yepyeni ve başlıca kişisiydi.

Çağdaşları arasında Dostoyevski: Dostoyevski’nin, çağdaşlarından Puşkin ve Gogol ile olan düşünce ilişkilerini, yazımızın baş tarafında, yazarın “Edebî hazırlığı” bölümünde anlatmıştık. Bunlar dışında, Dostoyevski’nin iki önemli çağdaşı daha vardı ki, bunlardan biri Turgenyev, öteki de Tolstoy’dur.

Dostoyevski’den ancak iki yıl sonra ölen Turgenyev, kelimenin en geniş anlamıyla Dostoyevski’nin çağdaşı ve edebî rakibiydi.

Birçok olay, bu yazarların birbirlerini sevmediğini gösterir. Kimi edebiyat tarihçisine göre ise, bunları birbirinin düşmanı saymak bile mümkündür.

Dostoyevski 1845 yılında kardeşine yazdığı bir mektupta, Turgenyev’le ilgili ilk izlenimlerini şöyle anlatır:

“Bugünlerde şair Turgenyev, Paris’ten geldi. Gelir gelmez de bana öyle bir yakınlık gösterdi ki, Belinski bunu, şairin bana âşık oluşuyla açıklamaktadır. Genç, yakışıklı, soylu, zengin, zeki bir şair... Doğa ondan hiçbir şey esirgememiş...”

Bu, Dostoyevski’nin Turgenyev’le ilgili ilk izlenimleriydi. Dostoyevski, Turgenyev’in kendisine gösterdiği ilginin yarısını bile ona göstermemiştir. Nitekim, daha sonra kardeşine yazdığı bir mektupta Turgenyev’den oldukça soğuk bir dille söz etmekte ve onun aristokratça kucaklaşmalarından, öpüşme alışkanlığından yakınmaktadır.

Bu iki edebiyatçı kâh Rusya’da, kâh Avrupa’da sık sık karşılaşmıştı. Dostoyevski, bu karşılaşmalarda elinden geldiğince duygularını belli etmemeye çalıştı. Hatta Turgenyev’in hikâyelerini kendi dergisinde basmaktan kaçınmadı: *Duman* romanı dışında, bunlardan yana yazılar da yazdı.

Ama yine de o çağın bu iki büyük yazarı arasında derin uçurumlar yatıyordu. Sonraları bu iki edebiyatçı arasındaki anlaşmazlıklar, ideolojik bir nitelik aldı. Dostoyevski *Ecinniler* romanında, Turgenyev'e olan düşmanlığını açıkça belli etmekten çekinmedi. Turgenyev, romanı okuyup da, karikatürize edilmiş tipler arasında kendisini tanıyınca: "Bu adamın büsbütün aklını oynattığını size söylememiş miydiniz?" demekten kendini alamadı.

Bir eleştirmene göre, Turgenyev'le Dostoyevski'yi birbirine taban tabana karşıt birer kutup saymak da mümkün değildi. Çünkü kutuplar aynı eksen üzerinde bulunur. Oysa bu iki büyük yazar arasında ortak bir eksen bile yoktu: Dostoyevski orta halli, hatta yoksul bir memur ailesindendi. Turgenyev ise zengin ve soyluydu. Dostoyevski hayatını kazanmak için yazan yoksul bir şehirliydi. Turgenyev ise, ömrünün büyük bir bölümünü Avrupa'da geçiren, sadece zevk için yazan bir insandı.

Turgenyev Avrupalı tipinde, şık, zarif, melankolik bir adamdı. Dostoyevski ise, Rus yazarları içinde hepsinden çok Rus olan trajik bir düşünürdü. Turgenyev'in sanatı ihtişamlı bir güzellik, Dostoyevski'nin sanatı ise umutsuzca bir ürpermişti. Turgenyev'in kişileri, sevgide, gönül tokluğunda, mücadelede, hatta ölümden bile bir güzellik damgasını taşır; Dostoyevski'nin kişileri ise, her şeyi umutsuzluk nöbeti içinde yapar...

Turgenyev'i anlamak, eserlerine girmek çok daha kolaydır. Zamanında okurlar kadar editörler de onu Dostoyevski'den çok sever ve takdir ederdi.

Bu eski Rus eleştirmenin gözlemleri biraz doğrudur. Dostoyevski'nin hayatta en büyük amacı, romanlarından hiç olmasa bir tanesini, Turgenyev'in ya da Tolstoy'un yaşadığı konfor içinde yazmaktı. Büyük bir yurtluğu, ihtiyacından çok fazla parası olan Turgenyev, romanlarının her forması için 400 ruble alırken, biricik geçim aracı kalemi olan Dostoyevski, romanının her formasına ancak 100 ruble alırdı. Bu hal Dostoyevski'yi çok üzüyordu.

Forma başına verilen bu paralar, hiç kuşku yok ki, bir sanat ölçüsü sayılamazdı. Dostoyevski çoğu zaman eserlerini daha bitirmeden satmak zorunda kalırdı. Bir eleştirmen de, Turgenyev'le Dostoyevski'yi karşılaştırırken şunları söylemişti:

“Turgenyev bize, usta bir bahçıvan elinden çıkmış, her şeyi düzgün, güzel bir bahçe hediye ederken; Dostoyevski, sonsuz ve yabanıl güzelliklerle dolu koskocaman bir orman veriyordu.”

Dostoyevski’ye, büyük çağdaşlarından Tolstoy’la karşılaşmak hiç kismet olmamıştır. Dostoyevski ününün doruğuna ulaştığı sıralarda, Tolstoy, hemen hemen hiç Petersburg’a gelmedi. Bir seferinde ikisi de Vladimir Solovyev’in konferansında buldukları halde birbirlerinden haberleri olmamıştı. Dostoyevski, sonraları, Tolstoy’un da bu konferansta bulunduğunu öğrendiği zaman onunla görüşemediğine çok üzülmüştü.

Dostoyevski, Tolstoy’u çok beğenir, ona yüksek bir değer verir. Tolstoy’un eserleri içinde en çok değer verdiği ve beğendiği eseri *Anna Karenina* idi.

Tolstoy, Dostoyevski üzerine daha ihtiyatlı bir dil kullanırdı. Dostoyevski’nin eserleri içinde başta *Suç ve Ceza* olmak üzere en çok *Ölümler Eviden Anılar*’la *Aşığı ve Hor Görülenler*’i beğenirdi.

Tolstoy ile Dostoyevski’nin bütün görüş ayrılıklarına rağmen, aralarında yine de ortak bazı şeyler vardı. Ayrı ayrı bakımlardan olmakla birlikte, ikisi de toplumu yeriyor, ikisi de mücadele yerine her şeyi Allah’a bırakmayı öğütlemekten ileri gitmiyordu.

Avrupa’da Dostoyevski: Dostoyevski’nin eserleri hemen hemen XIX. yüzyılın sonlarına kadar, Avrupa’da ne ciddi bir ilgi gördü ne de anlaşıldılar. Dostoyevski’yi ancak bazı edebiyat tarihçileri biliyor, kendisine ancak bir dereceye kadar değer veriyorlardı. Bununla birlikte bunların bilgisi de üstünkörü ve dardı. Dostoyevski üzerine Fransa’da yazılı olarak ileri sürülen ilk görüş olmak bakımından Eugène-Melchior de Vogüè’nin 1886 yılında yayımlanan *Rus Romanı* adlı eseri, özellikle çok önemlidir. Bu eserinde Vogüè, Dostoyevski’yi büyük bir yetenek, özelliği ve orijinalliği olan bir yazar olarak nitelemekle birlikte, onu bir dâhi sayamayacağını, çünkü yazarın gerektiğinden çok tek yanlı ve duygu ölçüsünden yoksun olduğunu söylemekteydi.

Ama sonraları, yani XX. yüzyılın başlarından, hele Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Dostoyevski hızla Avrupa’da tanınmaya başladı. Dostoyevski’nin etkisi, her yerden çok Almanya’da görüldü. O çağ Alman edebiyatının başlıca akımlarından biri olan *expressi-*

onisme, tamamıyla Dostoyevski'nin etkisi altında gelişti. Bu akım, Almanya'da Dostoyevski'yi, kendi ekolünün lideri olarak benimsedi. Dostoyevski'nin etkisini, özellikle, Stefan Zweig, Hermann Hesse, Gustave Meyrink gibi Alman yazarları üzerinde açıkça görmek kabildi.

Dostoyevski'nin eserlerini inceleme işinde ilk sırada Almanya gelmektedir.

Yazımızın baş tarafında ayrıntılı olarak anlattığımız gibi Dostoyevski, edebî kültürünün önemli bir bölümünü Fransa'ya borçluydu. Daha çocukluğundan öğrendiği Fransızca'yı çok iyi bilir, mektuplarında birçok deyimini Fransızca yazardı. Bununla birlikte Dostoyevski Fransa'ya, Puşkin'lerden, Gogol'lerden, Turgenyev'lerden çok daha geç girdi. Ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru eserlerini Fransızca'ya çevirmeye başladılar. Örneğin Dostoyevski'nin çağdaşı olan Turgenyev'in eserleri 1854 yılından başlayarak Fransızca'ya çevrildiği halde, Dostoyevski'nin Fransızca'ya çevrilmiş ilk eseri 1884 tarihini taşır. Turgenyev'in *Babalar ve Çocuklar* romanı, 1862 yılında yayımlanmış, hemen bir yıl sonra, yani 1863 yılında Fransızca'ya çevrilmişti. Oysa Dostoyevski'nin Fransızca'ya çevrilen ilk eseri olan *Suç ve Ceza* romanı, Rusya'da 1866 yılında yayımlandığı halde, Fransızca ancak 18 yıl sonra, yani 1884 yılında çıkmıştır.

Dostoyevski, Avrupa'nın başka ülkelerinde olduğu gibi, Fransa'da da, hele Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yayıldı. Açıkça onun etkisi altında kalan birçok Fransız yazarı yetişti. Bunların en başında Paul Bourget'yi göstermek gerekir. Bundan başka, Duhamel, André Gide, Emmanuel Bove, André Burclere, Charles-Louis Philippe gibi Fransız yazarları da, az ya da çok Dostoyevski'nin etkisini taşımaktadırlar.

Dostoyevski'nin en çok rağbet gördüğü bölgelerden biri de İskandinavya'dır. Knut Hamsun, Dostoyevski'ye büyük bir hayranlık besledi.

Dostoyevski, İtalya'ya da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra girdi. Avrupalı eleştirmenler, hele Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Dostoyevski'yi Balzac'tan ve Stendhal'dan üstün, ruh çözümlemelerinin derinliği ve inceliği bakımından ise Shakespeare ile eşit görmeye başladı.

BİRİNCİ KİTAP

BİRİNCİ BÖLÜM

I

SABREDEMEDİM, oturup yaşam yolundaki ilk adımlarımın öyküsünü yazmaya koyuldum. Oysa bunu yapmasam da olurdu... Bir tek şeyi kesin olarak biliyorum: Yaşam öykümü bir daha yazmayacağım, yüz yaşına kadar yaşasam bile. İnsanın, hiç utanmadan kendi hakkında yazabilmesi için, benliğinde son derece aşâğılık bir tutku duyması, kendine âşık olması gerekir. Yalnız bir bakımdan kendimi bağışlıyorum; çünkü ben başkaları gibi okuyucudan övgüler beklediğim için yazmıyorum. Geçen yıldan bu yana başımdan geçenleri kelimesi kelimesine yazmaya koyulmuşsam, bunu içimden gelen bir gereksinimin etkisiyle yapmışımdır. Olup bitenler beni bu derece şâşırtmıştır. Konuyla ilgili olmayan her şeyden ve en önemlisi edebiyat yapmaktan olanca gücümle kaçınarak, yalnızca olayları yazıyorum. Edebiyatçı otuz yıl habire yazıp durur da, sonunda bunca yıl neden yazdığını kendi de bilemez. Ben edebiyatçı değilim, edebiyatçı olmaya da özenmiyorum, üstelik ruhumun derinliklerinde olup bitenleri ve duyguların güzel bir ifadesini, onların edebiyat pazarına sürmeyi bir ahlaksızlık, bir alçaklık sayarım. Bununla birlikte üzüntüyle hissediyorum ki, galiba duyguları ve düşünceleri (üstelik söz konusu düşünceler çok adice şeyler olsa bile) hiç anlatmadan da olmayacak; her çeşit edebiyat, insanın üzerinde bu derece ahlak bozucu bir etki yapıyor işte, üstelik insanın giriştiği bu iş sadece kendisi için yaptığı bir şey olsa bile. Düşünceler ise aslında çok adice şeyler olabilir; çünkü insanın değer verdiği bir konu, bir başkası açısından hiçbir değer taşımayabilir. Her neyse, bütün bunları bir yana bırakalım. Böylece bir önsöz yazılmış oldu işte. Bir daha bu tür şeyler olma-

yacak. Şimdi başlayalım bakalım. Hoş, herhangi bir işe başlamaktan daha zor bir şey yoktur ya, belki her çeşit işte öyledir, kim bilir? Her neyse.

II

BAŞLIYORUM. Daha doğrusu, yazılarıma geçen yılın on dokuz Eylül gününden, yani *ona* ömrümde ilk defa rastladığım günden başlamak istiyorum...

Ama böyle damdan düşer gibi, hiç kimse hiçbir şey bilmezken kime rastladığımı anlatmak çirkin bir şey olacak. Üstelik bana öyle geliyor ki, bu anlatım bile çirkin oluyor: edebiyat yapmaktan kaçınacağıma kendi kendime söz verdikten sonra, daha ilk satırları yazarken bu tür edebî güzelliklere dalmış oluyorum. Bunun dışında, akla uygun, anlaşılabilir bir şey yazmak için yalnızca istek yeterli değil. Şunu belirtmek isterim ki, hiçbir Avrupa dilinde yazı yazmak, Rusçada yazmak kadar zor değil. Şimdi, biraz önce yazdıklarımı okudum da, görüyorum ki aklımdan geçenler, yazmış olduklarımdan çok daha akıllıca şeyler. Nasıl oluyor da akıllı bir insanın dile getirdiği şeyler, açığa vurmayıp da aklında kalanlardan çok daha aptalca oluyor? Kendimdeki bu özelliği bütün o uğursuz yıl boyunca insanlarla karşılaştığımda kaç defa fark etmiş ve bundan ötürü kaç defa acı çekmişimdir.

Gerçi yazıma on dokuz Eylül gününden başlayacağım, ama gene de kim olduğumu, olup biten bu olaylardan önce nerede bulunduğumu ve on dokuz Eylül sabahı aklımdan geçenlerin hiç değilse bir bölümünü anlatmak için araya bir iki söz katacağım; böylece okuyucum da, üstelik ben de, belki olup bitenleri daha kolay anlayabileceğiz.

III

BEN, okulunu bitirmiş bir jimnazyum öğrencisiyim ve şimdi artık yirmi bir yaşına basmış bulunuyorum. Soyadım Dolgorukiy'dir.* Yasal babam olarak görünen kişi ise soylu bir aile olan Versilov'la-

* Dolgorukiy soyadı en eski Rus hanedanlarından birine aittir. Suzdal Prensi Yuri Dolgorukiy'den gelmektedir. -ed.

rın eski kölelerinden Makar İvanov Dolgorukiy'dir. Doğumum yasal sayılırsa da tam anlamıyla dünyaya evlilik dışı gelmiş bir çocuğum. Oysa kimden nasıl dünyaya geldiğim konusunda en küçük bir kuşku yoktur. Bu iş şöyle olmuş: Bundan yirmi iki yıl önce, çiftlik sahibi Versilov (asıl babam budur işte), yirmi beş yaşındayken, Tula ilindeki çiftliğini ziyaret etmiş. Bana öyle geliyor ki, kendisi o zamanlar henüz oldukça silik bir kişiydi. Ne gariptir ki, ta çocukluk yıllarımdan bu yana bende bu derece derin bir hayret uyandırmış, bütün ruhsal yapım üzerinde bu kadar önemli olmuş, üstelik sonraki yaşamımı zehirlemiş olan bu insan, bugün bile, hâlâ benim için birçok yönden hiç anlaşılmayan bir bilmecedir. Her neyse, bunları daha sonra anlatırım. Hem böyle şeyler gelişigüzel anlatılmaz ki. Hoş, bunları söylesem de, bütün defterimi nasıl olsa bu adam dolduracak.

Kendisi o zamanlar, yani hayatının tam yirmi beşinci yılında dul kalmış. Evlendiği kadın yüksek sosyeteden, pek varlıklı olmayan Fanaryotova adında biriymiş ve bu ilk evliliğinden Versilov'un bir oğlu bir de kızı varmış. Onu bu kadar erken bırakıp öbür dünyaya göçen kadın hakkında topladığım bilgiler tam değil, öğrenebildiklerim de topladığım öbür dokümanlar arasında kaybolmuştur. Zaten Versilov'un yaşamıyla ilgili birçok özellik benden uzak kalmıştır. Zaman zaman karşımda şaşılacak biçimde boyun eğiyormuş gibi görünmesine karşın, daima gururlu, küçümseyici, içine kapalı ve kayıtsız davranmıştır. Bununla birlikte sonradan anlatacaklarım şimdiden daha iyi anlaşılın diye şunu belirtmek isterim ki, Versilov, ömrü boyunca üç miras tüketmiştir. Hem de bu tükettiği mirasların bazıları oldukça büyük servetlerdir. Toplam olarak dört yüz binden biraz fazla para yemiştir. Belki daha da fazla. Elbette şimdi beş parasız kaldı.

O zamanlar "Allah bilir neden" köye gelmiş. Daha doğrusu sonradan kendisi bana durumu anlatırken öyle dedi. Köye giderken, henüz küçük olan çocukları yanında yokmuş. Her zaman olduğu gibi akrabalarının yanındalarmış. Zaten yaşamı boyunca, yasal çocukları olsun, evlilik dışı çocukları olsun, hep böyle davranırmış. O çiftlikte pek çok köle varmış, onlardan biri de bahçıvan Makar İvanov Dolgorukiy'miş. Bir daha söz etmemek için hemen şunu da belirtiyim ki, pek az insan bütün yaşamınca benim kadar soyadına kızmıştır. Tabii bu aptalca bir şey. Ne zaman nereye gitsem, hangi oku-

la yazılsam ya da ne zaman yaşımdan dolayı kimliğimi açıklamak zorunda kaldığım kişilerle karşılaştım, hep aynı şey oluyordu. Her ne idiği belirsiz öğretmen, eğitmen, müfettiş, papaz, yani kim olursa olsun herkes, soyadımı sorup da bir Dolgorukiy olduğumu öğrendiğinde, her nedense mutlaka, “Prens Dolgorukiy mi?” diye sorma zorunluluğunu duyuyordu.

Ben de her seferinde başkalarının kimliğini karıştırmaktan başka işi olmayan bu insanlara,

“Hayır, ben *sadece* Dolgorukiy'im,” diye açıklamak zorunda kalıyordum.

Bu *sadece* sözü, sonunda beni çileden çıkarmaya başladı. Bu arada, önemli bir olay olarak şunu da belirtiyim ki, bunun dışında kalan tek bir olay anımsamıyorum: Herkes ama herkes hep aynı şeyi soruyordu. Belliydi ki, bunu öğrenmeleri onlar için tamamen gereksizdi. Hem böyle bir şeyi öğrenmenin herhangi bir insan için, hangi Allahın belası nedenle gerekli olabileceğini hiç anlayamıyorum. Gelgelelim bunu sormaktan hiçbiri geri kalmıyordu. Soruyu soranlar benim *sadece* Dolgorukiy olduğumu öğrendikten sonra, genel olarak bu soruyu neden sormuş olduğunu belli eden aptalca, kayıtsız ve donuk bir bakışla beni tepeden tırnağa süzer, sonra yanımdan uzaklaşırdı. Okuldaki arkadaşlarım bu soruyu herkesten daha fazla bir heyecan ve merakla soruyordu. Eski bir öğrenci yeni bir öğrenciye nasıl soru sorar? Okula yeni yazılan, şaşkın ve utancından ne yapacağını bilmeyen yeni öğrenci, daha oraya girdiğinin ilk günü (söz konusu okul hangisi olursa olsun) hemen herkes için canlı bir hedef olur; ona emir verir, onunla alay eder, ona sanki uşakmış gibi davranırlar. Sağlam yapılı ve tumbul bir çocuk, durup dururken birden kurbanın karşısına dikilir ve sert, alaylı, küçümseyen bir bakışla onu birkaç dakika süzerek gözlerinin içine dik dik bakar. Yeni gelen öğrenci, bu çocuğun karşısında hiç konuşmadan durur ve korkak değilse, yan yan bakarak bundan sonra olacakları bekler.

“Soyadın ne?”

“Dolgorukiy.”

“Prens Dolgorukiy mi?”

“Hayır, *sadece* Dolgorukiy.”

“Ya, demek *sadece* Dolgorukiy! Aptal!”

Bu söz yersiz de değildi. Gerçekten de insanın prens olmadığı halde “Dolgorukiy” soyadını taşımasından daha aptalca bir şey olmaz. İşte hiç suçum yokken bu saçma damgayı üzerimde taşıyorum. Sonraları iyice öfkelenmeye başladığım zamanlar, “Sen prens misin?” sorusuna hep şu cevabı vermeye başladım:

“Hayır, ben azat edilmiş bir kölenin, çiftlikte çalışan bir köylünün oğluyum.”

Bir gün artık öfkeden köpürecek duruma geldiğim bir sıra “Siz prens misiniz?” sorusuna kesin olarak:

“Hayır, ben sadece Dolgorukiy'im, eski efendim Sayın Versilov'un evlilik dışı oğluyum,” yanıtını verdim.

Bu yanıtı jimnazyumun altıncı sınıfında* bulmuştum ve kısa bir süre sonra, bunun saçma bir şey olduğunu anladığım halde, gene de saçmalık etmekten hemen vazgeçmedim. Anımsıyorum, öğretmenlerimden biri (hoş, ondan başka hiçbir öğretmenim onun gibi davranmamıştır ya), benim “intikamcı ve toplumcu düşüncelerle dolu” bir varlık olduğumu ileri sürmüştü. Başkaları ise genel olarak benim bu çıkışıma, gururumu kıran, garip bir sessizlikle karşılıyordu. Sonunda, ayda yılda bir kere konuştuğum ve başkalarını iğnelemekten çok hoşlanan arkadaşlarımdan biri, bana ciddi ciddi ve yan yan bakarak:

“Bu çeşit duygular elbette size onur kazandırır, üstelik gerçekten gururlanacağınız bazı şeyler var... Ama ben, sizin yerinizde olsaydım, gene de evlilik dışı bir çocuk olduğuma o kadar sevinmezdim... Oysa siz sanki isim gününüzü kutluyormuş gibi davranıyorsunuz!” dedi.

O günden sonra da piçliğimle övünmekten vazgeçtim.

Tekrar ediyorum, Rusça yazmak çok zor bir şey. İşte tam üç sayfa, yaşamım boyunca soyadım yüzünden ne kadar öfkelendiğimi yazdım durdum. Okuyucum ise herhalde bundan, benim aslında prens olmayıp sadece Dolgorukiy oluşuma öfkelendiğim sonucuna varmıştır. Ne var ki, yeniden açıklamaya ve kendimi temize çıkarmaya çalışmak artık benim için çok küçültücü bir şey olur.

* O yıllarda jimnazyumda yedi sınıf vardı. –ed.

IV

NEYSE konuya dönelim; çiftlikte Makar İvanoviç'ten başka köle durumundaki köylülerin sayısı pek çokmuş. Bunların arasında da bir genç kız varmış. Elli yaşındaki Makar Dolgorukiy'in durup dururken kendisiyle evlenmek isteğini duyduğunda, genç kız, on sekiz yaşına basmışmış. Bilindiği gibi köleliğin henüz kaldırılmadığı çağda, çiftlikte çalışan serflerin arasında evlilikler efendilerinin izniyle, üstelik bazen doğrudan doğruya onların emriyle oluyordu. O zamanlar çiftlikte halam da varmış, daha doğrusu o kadın halam değildi, çiftliğin sahibi olan bayandı. Ama neden bilmiyorum herkes ona ömrü boyunca "hala" demiştir. Yani yalnız benim değil, herkesin halasıydı. Versilov'un ailesinde de herkes ona öyle derdi. Hem söylenilere göre, gerçekten Versilov'un akrabası gibi bir şeymiş. Bu kadın Tatyana Pavlovna Prutkova idi. O zamanlar aynı il ve ilçede kendi malı olan toprağa bağlı otuz beş kölesi varmış. Bu kadın, Versilov'un beş yüz kölelik çiftliğini yönetiyormuş demeyelim de komşu olarak işlerini gözetiyormuş; üstelik bu gözetme işinde özel eğitim görmüş, bilgili herhangi bir kâhyaya taş çıkartırmış. Zaten bu kadının bilgisiyle falan hiçbir ilğim yok doğrusu. Ben sadece dalkavukluk etmek ya da onun gönlünü kazanmak gibi düşünceleri bir tarafa bırakarak şunu eklemek istiyorum ki, bu Tatyana Pavlovna, soylu, üstelik kendine özgü özellikleri bulunan bir insandı.

İşte bu Tatyana Pavlovna, o somurtkan Makar Dolgorukiy'in (söylendiğine göre Makar o zamanlar somurtkan bir adammış) evlenme niyetine karşı gelmek şöyle dursun, tersine her nedense bu niyetini elinden geldiği kadar desteklemiştir. Sonya Andreyeva (o, on sekiz yaşındaki serf kız, yani annem), o zamanlar birkaç yıldır hem yetim hem öksüzmüş. Güya babası sağken Makar Dolgorukiy'e büyük bir saygı beslemiş, üstelik ona her nedense bir minnet borcu varmış. Kendisi de serfmiş. İşte bu adam, altı yıl kadar önce ölüm döşeginde can çekişirken, üstelik söylendiğine göre son nefesini vermeden on beş dakika önce, köle olduğu için hakkı olmadığı halde, hizmetkârların ve uşakların gözü önünde ve üstelik papazın yanında Makar Dolgorukiy'i yanına çağırılmış, ona yüksek sesle vasiyet ederek ısrarla kızını gösterip: "Büyütüp yetiştir, sonra da onunla evlen," demiştir. Bu sözlerini herkes

işitmiş. Makar İvanoviç'e gelince, sonradan o genç kızla nasıl bir ruh hali içinde evlendiğini yani bunu büyük bir zevkle mi yoksa yalnızca görevini yerine getirme duygusuyla mı yapmış olduğunu bilmiyorum. Ama herhalde, tam anlamıyla kayıtsızmış gibi bir tavır takınmıştır; öyle bir adamdı ki, daha o yaşta bile "kişiliğini göstermeyi" herhalde bilmiştir. Hafız ya da okuması yazması olan bir insan değildi. (Bununla birlikte, kilisede tören sırasında okunan bütün duaları, bütün ilahileri ve özellikle bazı azizlerin yaşamını kulaktan dolma olsa da, başından sonuna kadar bilirdi.) Kölelere akıl hocalığı ettiği de söylemezdi; sadece inatçı, üstelik sırasında gözü pek bir adamdı. Hırs-la konuşur, kesin kararlar verir, sözün kisası insanı şaşkırtır, kendi deyimiyle "durmuş, oturmuş bir insan" gibi yaşardı. O sıralarda da öyleymiş işte. Herkesin saygısını kazanmış ama söylediklerine bakılırsa, gene de çekilmez adammış. Azat edilip kölelikten kurtulduğu zaman ise tamamen değişmiş, o zaman da onu artık kutsal bir varlık, daha doğrusu çok çile çekmiş bir aziz olarak anmaya başlamışlar. Bunun böyle olduğunu kesin olarak biliyorum.

Annemin özelliklerine gelince; Tatyana Pavlovna, okuması için annemin Moskova'ya gönderilmesini ısrarla öğütleyen kâhyaya karşın onu yanında büyütmüş, üstelik oldukça iyi eğitmiş, yani dikiş dikmesini, giysi biçmesini, genç kıza yakışır biçimde davranmasını, biraz da okumasını öğretmiş. Annem doğru dürüst yazmayı hiçbir zaman bilmemiştir. Zaten Makar İvanoviç'le nikâhlanması, onun açısından çoktandır kararlaştırılmış bir şeymiş. Bu bakımdan, o zamanlar başına gelen bu olayı çok iyi bir şey, daha doğrusu karşılaşılabileceği en mutlu olay saymış ve öylece kabul etmiş... Kilisede kıyılacak nikâha bu gibi olaylarda bir insanın takınabileceği en sakin ruh hali içinde gitmiş. O kadar ki, Tatyana Pavlovna bile dayanamamaya onlara "soğuk nevale" demiş. Annemin yaradılışıyla ilgili bütün bu özellikleri Tatyana Pavlovna'nın kendisinden öğrendim. Versilov ise köye, bu nikâhtan tam altı ay sonra gelmiş.

NALNIZ şunu belirtmek isterim ki, annemle Versilov arasında her şeyin nasıl başladığını, beni tatmin edecek şekilde hiçbir zaman öğrenememiş ve bir türlü kestirememişimdir. Aslında Versilov'un geçen yıl, yüzü kızarak beni inandırmaya çalıştığı gibi, bütün bunları son derece kayıtsız bir tavırla ve "espri yaparak" anlatmasına karşın, aralarında bir aşk öyküsünün olmadığına ve her şeyin "laf olsun diye" yapılmış olduğuna inanmaya hazırım. İnanıyorum bunun "laf olsun diye" olduğuna. Rusçada kullanılan bu "laf olsun diye" deyiimi o kadar güzel ki... Ama gene de her zaman, aralarında her şey nasıl başladı diye öğrenmek istemişimdir. Bana gelince, ben, bütün bu adiliklerden ömrüm boyunca nefret etmişimdir. Hâlâ da nefret ederim. Elbette benim bunları öğrenmek isteyişim yalnızca ayıplanacak, basit bir meraktan ileri gelmiyor. Şu bilinmeli ki, geçen yıla kadar annemi hiç görmedim... Versilov'un rahatı kaçmasın diye, beni daha çocukluğumda el kapısına vermişlerdi. Ama bunları daha sonra anlatacağım. O yaşta beni uzaklaştırdıkları için annemin o zamanlar ne tipte olduğunu hayalimde bile canlandıramıyorum. Annem pek o kadar güzel değildiyse, o zamanki Versilov, onun hangi özelliğini çekici bulmuştu acaba? Bu soru benim için çok önemlidir, çünkü Versilov'un çok ilgi çekici bir özelliği bu sorunun yanıtında gizlidir. İşte bu soruyu onun için soruyorum, ahlaksızlığımdan değil. O somurtkan, o içine kapalı Versilov'un, gerekli olduğunu hissettiği zaman nereden edindiğini şeytanın bile bilemeyeceği (ve sanki o anda cebinden çıkarmış gibi kolaylıkla takındığı) o sevimli, o saf tavrı ile; o zamanlar, oldukça "aptal, küçük bir encik" olduğunu ve duygulanmak şöyle dursun, böyle bir şeyin aklından bile geçmediğini, bu işi yalnızca "laf olsun diye", sadece okuduğu *Zavallı Anton* ile *Pilonka Saks*'in* etkisi altında kaldığı için yapmış olduğunu söyledi. Bu iki eser, o zamanki yeni kuşağın üzerinde uygarlık düzeyini yükseltici sonsuz bir etki yapıyormuş. Üstelik belki köye gidişinin de *Zavallı Anton* yüzünden olduğunu da eklemişti. Hem de bu sözlerinde

* *Zavallı Anton*, Dostoyevski'nin eski okul arkadaşı D.V. Grigoroviç (1822-1900) ve *Pilonka Saks*, A.V. Druzhinin (1824-1864) tarafından yazılan romandır. Her ikisi de 1847 yılında yayımlanmıştır ve döneme göre oldukça özgürlükçü yapıtlardır. -ed.

son derece ciddiymi. O halde o “aptal, küçük encik” annemle nasıl bir ilişki kurmuştu? Şimdi düşünüyorum da, bu yazdıklarımı okuyacak bir tek okuyucum olsa, herhalde benim, saçma bekâretini hâlâ koruyan, son derece gülünç bir delikanlı olduğumu sanır ve bu delikanlının anlayamayacağı birtakım konulara burnunu sokarak, yargıda bulunmaya kalkıştığını düşünüp alaylı kahkahalar atardı. Gerçekten de henüz bu işlerden bir şey anlamadığımı kabul ederim, gerçi bunu gururlanarak açıklıyor değilim, çünkü yirmi yaşında koca bir herifin bu derece saf olmasının ne kadar saçma olduğunu biliyorum. Yalnız öyle bir şey olsaydı, o sayın okuyucuma kendisinin de bir şey anlamadığını söyler, hem de bunu kanıtlarım. Doğru, kadınları hiç tanımıyorum, zaten tanımak da istemem; çünkü yaşamım boyunca onlara hiç önem vermemeye kararlıyım. Ama gene de biliyorum ki, falan tipte bir kadın, bir erkeği daha ona rastladığı anda güzelliği ya da bilmem nesiyle baştan çıkarabilir; ama bir kadının ne olduğunu anlamak için, davranışlarını altı ay ince eleyip sık dokunmak gerekir. Aynı zamanda böyle bir kadının özelliklerini iyice kavramak, ona âşık olmak için yalnızca ona bakmak, onun uğrunda her şeyi göze alabilecek bir ruh hali içinde olmak yetmez; bütün bunlardan başka, bir de bazı yeteneklere sahip olmalıdır. Bu konuda hiçbir şey bilmediğim halde, buna kesin inancım var. Gene de biliyorum ki, bunun tamamen tersi olsaydı, bütün kadınları basit evcil hayvanlar seviyesine indirmek ve onlara ancak böyle bir açıdan bakmak gerekecekti. Hoş, belki birçok erkek de bunun böyle olmasını ister ya...

Gerçi o zamanki çehresini gösteren bir portresini görmedim ama, güvenilir birkaç kaynaktan biliyorum ki, annem çok güzel bir kadın değilmiş. Böyle olunca, ona ilk anda âşık olmak, olacak şey değildi! Basit bir “gönül eğlencesi” için ise, Versilov pekâlâ başkasını seçebilirdi. Üstelik orada böyle biri varmış, hem de evli değilmiş; bu, Anfisa Konstantinovna Sapojnikova adında bir hizmetçi kızmış. Ama köye *Zavallı Anton*’un etkisi altında gelmiş olan bir adam için, çiftlik sahibi olarak elinde bulunan haklara dayanıp, evliliğin kutsallığını ayaklar altına almak (söz konusu evlilik bir kölenin evliliği olsa bile), kendi vicdanının kabul etmeyeceği çok ayıp bir şey olacaktı. Hem tekrar edeyim, Versilov bundan birkaç ay önce, yani aradan yirmi yıl geçtiği halde, hâlâ o *Zavallı Anton*’dan son derece ciddi bir tavırla söz ediyordu. Ama Anton’un

sadece atını alıp götürmüşlerdi, burada söz konusu olansa bir adamın karısıydı! Demek ki, bambaşka bir şey olmuş. Her neyse, bu olanlar yüzünden Matmazel Sapojnikova yenik düşmüş (ama bana kalırsa, bu işten kazançlı çıkmıştı). Geçen yıl babama bu konuyu birkaç defa ısrarla sordum. Daha doğrusu onunla konuşmanın mümkün olduğu zamanlarda (çünkü onunla her zaman konuşulmaz), kendisine bütün bu soruları tekrar tekrar yönelttim ve bütün o sosyetik haliyle üstelik aradan yirmi yıl gibi bir zaman geçmiş olmasına karşın, Versilov'un garip, kaçamak yanıtlar verdiği fark ettim. Israr ettim. O zaman anımsıyorum ki, babam çoğu zaman benimle konuşurken takındığı o sosyete mensuplarına has küçümseyici tavrıyla ve garip garip bir şeyler mırıldanarak bana şunları söyledi: Annem kendini savunma gücünden yoksun kadınlardan biriymiş, insan böyle bir kadına sevgi değil de, tersine, nedense acıma duyarmış. Sessiz bir kadın olduğundan mı yoksa başka bir şeyden mi; böyle bir duygunun neden ileri geldiğini kimse bilemezmiş, ama insan böyle bir acıma duydu mu, bu duygu sürüp gidermiş. İnsan acıdı mı da bağlanıp kalırmış... "Yani senin anlayacağın evladım, bazen öyle olur ki, sonradan kendini bir türlü kurtaramazsın!" İşte babam bana bunları söyledi; gerçekten dediği gibiyse, o zaman kendisinin hiç de söylediği gibi eskiden aptal bir köpek yavrusu olmadığını kabul etmek zorundayım. Zaten istediğim de bu.

Bununla birlikte Versilov, annemin kendisini yalnızca "düşkün bir durumda bulunduğu" ötürü sevmeye başladığına daha o zamanlar inandırmaya çalıştı beni. Neredeyse annemin kölelerle ilgili hukuk kuralları öyle emrettiği için âşık olduğunu ileri sürecekti! Anlaşılan kibarlık olsun diye yalan söylemişti; hem de vicdanının sesi tam tersini söylediği halde, onurunu ve soyluluğunu ayaklar altına alarak.

Tabii ben bütün bunları söyleyince, annemi övüyormuş gibi bir şey oluyor. Oysa daha önce de belirttiğim gibi, ben annemin o zamanki durumunu hiç bilmiyorum. Üstelik annemin daha çocukluğunda yaşadığı o duyguları körelten, uyuşturan çevrenin ne derece aşılması olanaksız bir çevre olduğunu, o çevrede yaşayanların ne tür acınacak düşünceler beslediğini ve annemin bu düşüncelere sonradan nasıl bağlı kaldığını biliyorum. Bunlara karşın o felaket olmuştu işte. Sözün burasına gelince, söylediklerimi düzeltmeliyim: Bulutlara doğru uçmaya kalkışınca, her şeyden önce belirtmem gereken bir olayı ta-